

УДК [391-055.2:687.4.016:7.04](477.85)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.02.404>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРУ БУРУНЧУКОВИХ НАМІТОК БУКОВИНСЬКОГО ПОДІЛЛЯ КІНЦЯ ХІХ — СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТЬ

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>
доктор мистецтвознавства, професор,
провідний науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Аналізуються художньо-естетичні особливості узорнотканих наміток Буковинського Поділля. Система оздоблення буковинських наміток виділяє їх з-поміж однотипних виробів інших регіонів України в неповторне художнє явище. Відсутність докладного вивчення характерних примет тканого декору наміток цього ареалу визначила актуальність і новизну дослідження.

Мета статті — виявити мистецьку цінність тканого орнаменту наміток досліджуваної території Північної Буковини кінця ХІХ — середини ХХ століття як вагомого явища українського декоративного мистецтва.

Об'єктом дослідження є узорноткані намітки Буковинського Поділля, а *предметом* — відображення в них традиційних рис і чинників, які формують локальну самобутність композиційних особливостей, мотиви орнаменту, колорит.

Методологічна основа — принцип системності. Застосовано формально-типологічний, мистецтвознавчий аналіз, інтерв'ювання та фотофіксування.

Джерельною базою для написання цієї статті послужили публікації українських етнографів і мистецтвознавців, твори з музеїв і приватних збірок та музейних кімнат при школах і бібліотеках, а також авторські польові дослідження.

Ключові слова: бурунчукові намітки, Буковинське Поділля, декор, схеми композиції, мотиви, колорит.

Olena NYKORAK

Doctor in Art Studies, Professor,
Leading Researcher at Folk Art Department
of Ethnology Institute of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

BURUNCHUK NAMITKAS DÉCOR FEATURES OF BUKOVYNIAN PODILLIA OF THE END OF XIX — THE MIDDLE OF XX CENTURIES

Introduction. The paper relevance consists in the need for detailed analysis of woven décor of «burunchuk» (from fine linen yarn by industrial production) namitkas of Bukovynian Podillia of the end of the XIX — the middle of the XX centuries, which will be interpretation basis in the modern art practice.

The paper purpose — artistic features of namitkas` woven ornament from the studied territory of Northern Bukovyna of the end of the XIX — the middle of the XX centuries as significant phenomenon of Ukrainian decorative art are analyzed and revealed its artistic value.

The object of research is patterned woven namitkas from Bukovynian Podillia of the end of the XIX — the middle of the XX centuries, their types, motifs and ornamental compositions.

The subject — reflection in them traditional features and factors that formed the artistic identity of namitkas of delineated territory — compositional features, ornament`s motifs, colour scheme.

The woven décor of the traditional burunchuk namitkas of this, as well as other of Northern Bukovyna, has not been the subject of the separate study. This is the scientific novelty of essay. In the paper the little-known patterned museum items and newly discovered works during the 2007 expedition are presents, as well as are introduced into scientific circulation. For the first time the art analysis of the décor features of the Bukovynian Podillia namitkas are done.

Methodological basis of the paper is the principle of systematic. Formal-typological method, art analysis, interviewing and photo-fixation were used during the research of artistic features of the study items. The methods of photo-fixation and interviewing were used to reveal supporting information related to the research issue.

The paper source base was the publications of Ukrainian and foreign ethnographers and art critics, items saved in museum and private collections. The author`s field materials collected during the 2007 art expedition in the study area also make up a significant share.

Keywords: burunchuk namitkas, Bukovynian Podillia, decor, composition schemes, motifs, colour.

Вступ. Процеси глобалізації у сфері культури, які активізувалися в Україні наприкінці XX — на початку XXI століття, зумовили різновекторні пошуки візуалізації маркерів національної ідентичності та регіональної і локальної своєрідності.

Намітки буковинські — одні з найархаїчніших рушничкоподібних уборів голови заміжніх жінок. Це довге (45—50 x 260—280 см) полотнище тканини, центральна площа якого, на відміну від однотипних виробів інших західноукраїнських районів, щільно заповнена вузькими дрібнозористими стрічками чи окремими мотивами, укладеними в розкидку, а поперечні краї — групою значно ширших орнаментальних смуг «забори».

Система оздоблення буковинських наміток виділяє їх з-поміж однотипних виробів інших регіонів України в неповторне художнє явище. Декор естетично довершених узорнотканих наміток Буковинського Поділля — багате джерело виявлення ознак національної ідентичності. Вони проявляються в локальній самобутності схем композиції, мотивів орнаменту, колористичні і здатні дати потужний імпульс створенню сучасних оригінальних моделей одягу, які візуально підкреслюватимуть етнічну й національну приналежність. Вивчення менше відомих особливостей орнаментальних композицій наміток Буковинського Поділля, які є багатим джерелом творчих ідей для митців, набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, тож заслуговує окремої уваги. Інтерпретація й творче осмислення найтиповіших елементів декору цих унікальних пам'яток сприятиме збагаченню й урізноманітненню засобів досягнення декоративної виразності сучасних творів.

Мета статті — проаналізувати і виявити мистецьку цінність тканого орнаменту наміток окресленого ареалу як вагомого явища українського декоративного мистецтва. *Завдання:* з'ясувати особливості тканого декору наміток Буковинського Поділля, проаналізувати основні схеми композиції, домінуючі мотиви орнаменту, колорит.

Об'єктом дослідження обрано узорноткані бурнчукові намітки Буковинського Поділля кінця XIX — середини XX століття.

Предмет — відображення в намітках традиційних рис і чинників, які сформували їхню мистецьку самобутність — композиційні особливості, мотиви орнаменту, колорит.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що тканий декор традиційних наміток цього, як і інших ареалів Північної Буковини, не був предметом окремого вивчення. Представлено малознані узорноткані пам'ятки музеїв і нововиявлені під час експедицій 2007 року твори, які оприлюднюються вперше.

Методологічною основою роботи є принцип системності. Використано формально типологічний, мистецтвознавчий аналізи, інтерв'ювання та фотофіксування.

Джерельну базу статті становлять публікації українських етнографів, мистецтвознавців; твори з музейних колекцій і приватних збірок та музейних кімнат при школах, бібліотеках; польові матеріали авторки, зібрані під час експедиції 2007 року на досліджуваній території.

Хронологічні межі дослідження зумовлені наявністю пам'яток цього періоду в музеях, а найбільше — на окресленому ареалі Північної Буковини.

Стан дослідження проблеми. Про рушничкоподібні убори голови заміжніх жінок Буковинського Поділля (характерних і для суміжних з ним теренів України, Молдови та Румунії) збереглися здебільшого скупі фрагментарні згадки в публікаціях таких зарубіжних дослідників традиційної культури українців, як Е. Кольбенгаєр та Р. Кайндль [1, с. 2; 2, с. 82]. Значно більше цінних відомостей про намітки містять праці українських вчених — К. Матейко [3, с. 26; 4, с. 116; 5, с. 47—54], С. Сидорович [6, с. 94], М. Костишиної [7, с. 79], Г. Стельмащук [8, с. 264; 9, с. 154—157], О. Косміної [10, с. 72], О. Федорчук [11, с. 540, 551; 12, с. 998], безпосередньо присвячені вивченню народного вбрання. У них зафіксовані переважно місцеві назви таких уборів голови, способи пов'язування і ношення їх в окремих осередках та особливості застосування в обрядовій сфері. У контексті загального аналізу комплексів одягу різних ареалів Північної Буковини іноді лаконічно охарактеризовані й деякі відмінності оздоблення наміток. З огляду на дослідження мистецької своєрідності узорнотканих уборів голови заміжніх жінок Північної Буковини дещо інформативнішими є монографії Я.І. Кожолянка [13, с. 151] та Г.К. Кожолянка [14, с. 282—283]. Однак досі немає спеціальної мистецтвознавчої праці чи розвідки, присвяченої самобутності декору цих виробів.

Художні особливості бурнчукових наміток Буковинського Поділля — одна з маловідомих і не вивче-

них ділянок традиційного мистецтва українців. Збережені зразки виробів засвідчують багату і сформовану традицію декору, яка заслуговує окремого мистецтвознавчого дослідження.

З огляду на вишукані декоративні якості й естетичну значущість наміток окресленого ареалу актуальним є дослідження композиції та засобів досягнення мистецької своєрідності творів. Основою для докладнішого аналізу художньої цінності буковинських переміток стали пам'ятки з музейних колекцій та збірок сільських краєзнавчих музеїв. Найбільше фактологічних матеріалів зібрано під час мистецтвознавчої експедиції 2007 р. на терени Північної Буковини. Нам вдалося ознайомитися із збірками музейних кімнат при школах сіл: Василів, Погорілівка, Самушин Заставнівського; Ворничани, Круглик, Колінківці, Перебиківці Хотинського, Вороновиця, Бернове, Коновка Кельменецького р-нів Чернівецької області. Крім інших творів там зберігаються старовинні «перебрані» «завивані» рушники-намітки. Інформацію про них, як і поодинокі пам'ятки, ми виявили в сс. Василів, Чуньків, Погорілівка, Самушин, Брідок, Мосорівка Заставнівського р-ну, Перебиківці, Колінківці, Круглик, Ворничани Хотинського, Топорівці Новоселицького р-нів та ін.

Так, окремі респонденти назвали деяких найталановитіших майстринь, які наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. ще продовжували ткати взористі намітки — «завивані рушники», «перебрані рушники», «пряжкові рушники» на голову, «рушники в перебори», «забрані рушники», «вінчальні рушники». Зокрема, це Крупенна Галина Петрівна (1903—2007 рр.) зі с. Чуньків¹, Чернописька Ганна Миколаївна (1884—1939 рр.) зі с. Погорілівка², Ключка Домна Сергіївна (1887—1957 рр.) зі с. Мосорівка³, Руснак Єлизавета Василівна (1905—1957 рр.) зі с. Самушин⁴, Рожко Оксана (1860—1920 рр.) зі с. Брідок⁵.

¹ Записано 23.06.2007 р. у с. Чуньків Заставнівського р-ну від Бабич Єлизавети Іванівни, 1937 р. н.

² Записано 23.06.2007 р. у с. Погорілівка Заставнівського р-ну від Остапович Марії Ілівни, 1927 р. н.

³ Записано 23.06.2007 р. у с. Мосорівка Заставнівського р-ну від Комісарик Марії Миколаївни, 1937 р. н.

⁴ Записано 25.06.2007 р. у с. Самушин Заставнівського р-ну від Руснака Степана Пантелійовича, 1939 р. н.

⁵ Записано 27.06.2007 р. у с. Брідок Заставнівського р-ну від Чимборик Анастасії Константинівни, 1930 р. н.

Основна частина. Намітки Буковинського Поділля мають локальні назви «рушник», «рантух», «завиваний рушник», «рушник у перебори», «рушник перебраний», «перемітка», «нафрама». Як і на інших теренах України, до кінця ХІХ ст. вони були обов'язковою приналежністю убору голови заміжніх жінок [15, с. 24, 51; 16, с. 133—134; 17, с. 323—324; 3, с. 126—128; 9, с. 135—141; 10, с. 72]. Відомий український вчений Хведір Вовк писав, що намітки — це святочне головне вкриття; його вдягають, ідучи в гості, до церкви або «на смерть» [16, с. 133—134].

Старовинні перемітки ткали з найвищих ґатунків «повісняної», тонко й рівномірно спряденої вручну, відбіленої лляної, рідше конопляної, пряжі. На основу найчастіше застосовували тонкі, лляні нитки, а на піткання — дещо грубіші конопляні. Від кінця ХІХ — початку ХХ ст. у виготовленні наміток рушників поєднували пряжу домашнього і промислового виробництва. Для фону — найчастіше використовували тоншу бавовняну пряжу «бамбак», «бомбак», «білина», «біль», «білениця», «бавна», «бавина», «бавенка», «бавелна» «бумажка», «пряжка» та ляну — «бурунчук»⁶ («буруньчук»), а для орнаментальних ділянок — бавовняну, мерсеризовану білу й кольорову «заполоч». Завдяки застосуванню названих видів пряжі намітки ставали ще тоншими, павутиноподібними й еластичнішими.

На Буковинському Поділлі, як і в суміжних теренах Верхнього Буковинського Покуття та Буковинського Передгір'я, на рубежі ХІХ—ХХ століть ще масово побутували розмаїті й ошатні за декором бурунчюкові намітки. Заміжні жінки, особливо старшого покоління, їх продовжували носити в свята — «завивали голову» майже до 1930—1940-х рр. (іл. 1). Однак, у післявоєнні 1950—1960-ті роки різноманітні, а іноді й унікальні за композиціями та мотивами виробу поступово виходили зі святкового вжитку. Дотепер їх збереглося дуже мало і, як компонент традиційного вбрання, вони майже не використовуються у народному побуті. Деколи їх спорадично за-

⁶ Назва «бурунчук» («буруньчук») — татарського походження, означає прозоре полотно, яке використовували для завішування вікон. Виткані намітки з тонкої лляної пряжі промислового виробництва характерні легкістю, тонкістю й прозорістю та схожі з «серпанковими» тканинами Волині й Полісся.

стосовують ще у весільній та родинній обрядовості (іл. 2). На відміну від інших теренів України на Буковині взористотканими «бурунчуковими» перемітками іноді прикрашали святі «образи»-ікони чи портрети в інтер'єрах народного житла. Значна частина оригінальних за декором переміток досі зберігається подекуди в церквах. Зокрема традиційними рушниками-намітками «в перебори» з геометричними (ромби, хрести) стилізовано-рослинними (розе-ти, квіти, вазони), S-подібними, зооморфними та антропоморфними мотивами в буковинських церквах найчастіше завішують ікони та покривають аналой. Еріх Кольбенгаєр на початку XX ст. теж відзначав, що узорнотканими намітками («рушниками», «ручниками») не лише завивали голови, а й прикрашали святі образи в домах та в церкві [1, с. 8]. Найбільшу кількість «бурунчукових» наміток, які використовують для оздоблення інтер'єрів храмів, ми виявили в селах Брідок (церква Великомученика Дмитрія, 1897 р.), с. Самушин (церква Архистратига Михаїла, 1992 р.), с. Мосорівка (церква святого Дмитрія, 1887) Заставнівського, а також с. Перебиківці (церква святого Михаїла, 1914 р.), с. Круглик (церква Пресвятої Богородиці, 1808 р.), с. Ворничани (церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1907—1909 рр.) Хотинського р-нів Чернівецької області⁷.

Перемітки, намітки «нафрами», «рантухи», «рушники», «завивані рушники», «рушники в перебори» Буковинського Поділля — Заставнівського та частини прилеглих до нього сіл Хотинського (як і Кіцманського, Сторожинецького, Новоселицького та ін.) р-нів Чернівецької обл., мають яскраво виражену художню своєрідність. За схемами композицій та колоритом вони суттєво відрізняються від однотипних виробів сусідніх Заліщицького та Борщівського р-нів Тернопільщини.

Загалом, від аналогічних виробів інших, насамперед західноукраїнських, регіонів буковинські намітки відрізняються тим, що їхня центральна площа на заповнена вузькими горизонтальними стрічками «баточками», утвореними мініатюрними ромбиками й зигзагами в найрізноманітнішій комбінації. Іноді вони розмежовані вузькими безузорними стрічками, які формують монотонну ритміку по вертика-

⁷ ПМА, зібрані під час мистецтвознавчої експедиції на Буковину впродовж 23.06—03.07.2007 року.

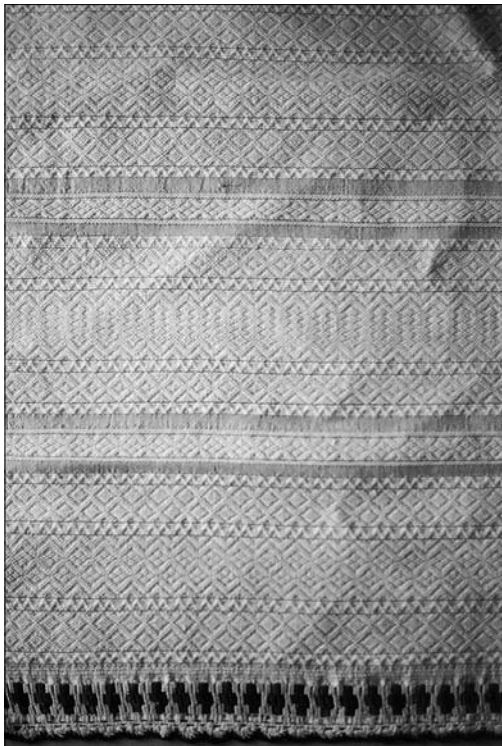
Іл. 1. Мама (в намітці) з дитьми. Кінець XIX — початок XX ст. Фототека ІН НАН України. Інв. № 11485

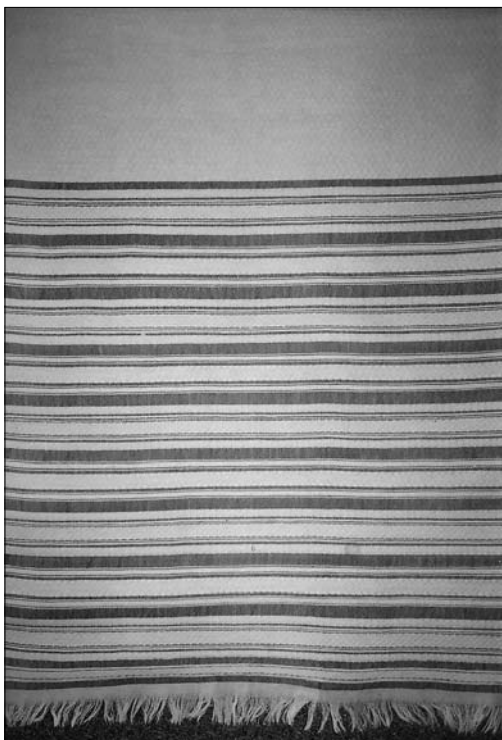
Іл. 2. Спробі пов'язування намітки, с. Самушин Заставнівського р-ну Чернівецької обл. (На фото учасниця експедиції О. Козакевич). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

лі. Часом поодинокі геометричні мотиви укладені на однотонному тлі врозкидку. В сукупності ці ледь помітні дрібні, а почасти більші, мотиви рельєфно виділяються на нейтральному фоні й збагачують поверхню виробу «завиваних рушників».

Однак найпомітнішою відмінністю буковинських наміток від решти однотипних виробів є наявність у «заборах» основних, крупних геометричних, стилізовано-рослинних, S-подібних та інших мотивів, а головне — вишуканих за формою орнітоморфних, а деколи й антропоморфних фігур. Вони іноді розмежовані поперечносмугастими візерунками

Іл. 3. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, полотняне й перебірне тканиня; мережка «шабак». Початок ХХ ст., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Музей історії села. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Іл. 4. Намітка «нафрама» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, полотняне й перебірне тканиня. Середина ХХ ст., м. Кіцмань Чернівецької обл. УЦНК КН-1285

ромбів та зигзагів, спорідненими або ідентичними з тими, які творять центральну дрібноузорну площину виробів. Орнамента «заборових» ділянок традиційно зосереджена біля вузких кінців наміток, характерна багатоманітністю конфігурацій мотивів та схем композиції, а в кращих зразках вона сягнула високого рівня досконалості. Ці та інші чинники зобов'язують докладніше розглянути засоби досягнення мистецької своєрідності декору бурунчукових наміток Буковинського Поділля.

Такі рушникоподібні вироби характерні тридільною схемою розподілу всієї площини на центральну й бокові. Однак, на відміну від перебіток покутських, гуцульських та західноподільських, зокрема, Заліщицького та Борщівського осередків, у буковинських — уся центральна площа щільно заповнена вузькими смугами перебірного тканиня або окремими мотивами врозкидку. Різниця полягає в тому, що заборові поперечні краї займають значно більше місця (іноді висота забору сягає 40—60 см). Тут зазвичай розташовані значно крупніші орнаментальні смуги або площини, порівняно з витонченими дрібновізерунковими рапортними композиціями, створеними вузькими стрічками, які густо заповнюють середину виробу.

Традиційно пастельний сірувато-бежевий фон перебіток ткали полотняним переплетенням. Натомість, білі та ясножовтуваті поперечні безузорні чи орнаментальні дрібнорапортні стрічки — з мініатюрних мотивів, створені технікою перебору «під дошку» та «вибору». Іноді композиції сформовані окремими вузькими дрібноузорними стрічками, а також великими поодинокими геометричними та стилізовано-рослинними, вазонковими, орнітоморфними або антропоморфними мотивами, які не лише ахроматичні чи монохромні, а й поліхромні.

Зважаючи на значне багатство декору, залучені до аналізу зразки перебіток за схемами розташування орнаменту умовно можна виділити в окремі типи та їхні варіанти. *До найпростіших* відносимо намітки, в яких основна (центральна) площа суцільно заповнена білим рапортним візерунком у вигляді невеликих ромбиків, розміщених у смугах розріджено або щільно, здебільшого за схемою скісної сітки (сс. Брідок, Погорілівка Заставнівського; Снячів, Старожинецького р-нів, м. Кіцмань Чернівецької обл.), (УЦНК КН-1285). Мініатюрні фак-

турні ромбики чи інші мотиви орнаменту, що рельєфно виступають над поверхнею тла, виконували декоративну функцію (іл. 3, 4).

На такій однотонній сірувато-вохристій чи білосніжній центральній площині більшою інтенсивністю ахроматичних сполук виділяються вужчі поперечні кінці переміток. Вони заповнені здебільшого непарною кількістю (найчастіше трьома чи п'ятьма, іноді — дев'ятьма) групами тридільних дрібнозористих рапортних стрічок, створених аналогічними мотивами мініатюрних ромбиків. Центральна з них — традиційно значно ширша, а бічні «поверхниці» — дещо вужчі й розділені тоненькими, ледь примітними, стрічками «розводами». Загалом групи цих смуг розташовані на нейтральному темно-сірому тлі. Завдяки тональному контрасту, а також зіставленню різниці фактурних ділянок (гладких у місцях фону і об'ємних — у візерункових площинах смуг) досягнуто певної графічної виразності дрібних мотивів, ритміки по вертикалі та цілісності сприйняття композиції всієї площини виробу.

Варіантом цього типу є перемітки, в яких центральна площа (47 x 135 см) густо заповнена вузькими поперечними дрібнозористими стрічками (рапорт 4—4,5 см). На білому тлі полотняного ткання, створеному тоненькими бурунчуковими нитками (по основі й пітканню), позмінно чергуються дві ширші, подібні, але не ідентичні, орнаментальні стрічки, розділені трьома вузькими гладкими беззористими пасочками. В обидвох основних смугах по центру розташовані ромбики, однакові за абрисами, але дещо відмінні за внутрішньою розробкою. Зокрема графічно чіткіше сприймаються смуги з деталізованим концентричним вписуванням менших мотивів у більші. Зовні обидві такі стрічки (шириною по 1,8—2 см з лаконічним та деталізованим трактуванням форми) обрамлені вузькою, неоднакової ширини, зигзагоподібною лінією «кривулькою». Вони позбавляють смуги одноманітності, додають динамізму й цілісності сприйняття усїєї композиції перемітки.

Ритміку найбільше підкреслюють монотонно повторювані по вертикалі три вузьких беззористих пасочки (загальною шириною до 0,8 см). Усі складові декору основного полотнища виробу сформовані трохи товстішими нитками бавовняного піткання «бавина», технікою перебору «під дошку». Внаслідок цих чинників дрібні мотиви орнаменту рельєфно

виступають над гладким фоном, створюють делікатний, ледь помітний світлотіньовий ахроматичний малюнок поверхні центральної площини перемітки.

Дещо ефектніші за оздобленням групи доміантних смуг орнаменту «забори» (30—35 см завдовжки) таких переміток. Їхні основні — три білосніжні дрібнозористі площини (шириною по дев'ять сантиметрів) тридільної будови розташовані на темнішому вохристо-бежевому фоні й завдяки різниці тонів виділяються на ньому чіткіше.

Такі «забори» споріднені з охарактеризованим основним (центральним) полотнищем, створеним аналогічними мотивами, однак укладені за іншими схемами. Наприклад, середня з них, трохи ширша (3 см), утворена більшими ромбиками концентричної будови, розміщеними за схемою скісної сітки. Натомість «поверхниці» цієї середньої групи смуг дещо вужчі (по 1,5 см), сформовані дрібними, горизонтально розташованими поряд ромбиками в обрамленні кількох «кривулок», «хвильок». Трохи ширші (по 2 см) «поверхниці» обидвох зовнішніх смуг, теж утворені зигзагоподібною лінією по центру та мініатюрними, лаконічними за формою, ромбиками, поміщені обабіч неї.

За величиною, формою і схемою розташування «поверхниці» забору перекликаються з основним дрібнозористим полотнищем перемітки. Розмежувальними стрічками між тридільними групами смуг та фоном теж є тоненькі (по 0,4 см) стрічки, творені мініатюрними ромбиками або хрестиками. Вони доповнюють, збагачують поверхниці та урізноманітнюють вертикальну ритміку. Однак найбільше відтіняють ці три групи візерункових площин нейтральні смуги бежевого фону (шириною 5 см). По середині них поодинокі вузькі (0,5 см) стрічки червоного кривулькового (зигзагоподібного) візерунка є акцентом усїєї композиції перемітки. «Забори» ще більше увиразнені тридільною групою вузьких поліромних стрічок — здебільшого парних чорних, розділених червоною. Вони завершують вужчі поперечні кінці виробу контрастними до основного полотнища перемітки сполуками кольорів.

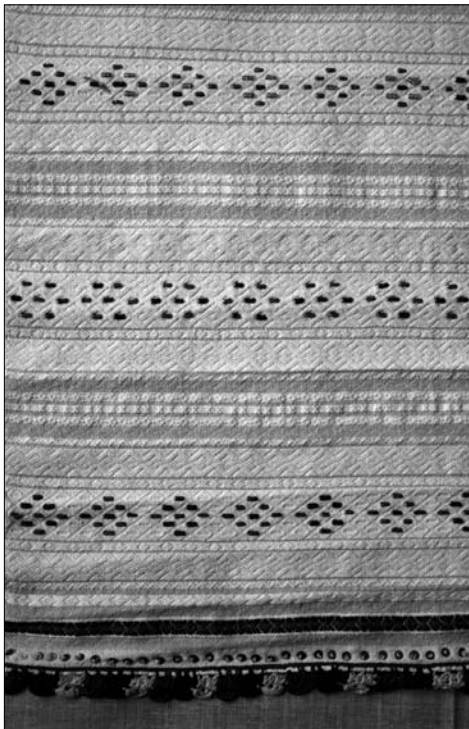
Такі дрібнозористі перемітки з ахроматичним основним полотнищем та незначним введенням активніших за силою звучання чорних і червоних стрічок у доміантних заборових площинах типові для Буковинського Поділля (сс. Самушин, Мосорівка, Ба-

Іл. 5. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, полотняне й перебірне ткання; вишивка бісером; в'язання гачком. Початок ХХ ст., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Іл. 6. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, полотняне й перебірне ткання; вишивка бісером; в'язання гачком. Початок ХХ ст., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Іл. 7. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, полотняне й перебірне ткання; вишивка бісером, лелітками, шов «ретязь»; в'язання гачком. Початок ХХ ст., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Музей історії села. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

ламутівка, Брідок, Веренчанка, Погорілівка, Чуньків Заставнівського р-ну)⁸. Схожі вироби масово поширені були і в інших осередках Північної Буковини.

Інший варіант буковинських переміток цього типу, споріднений з охарактеризованими. Їхня основна площина сформована рапортними візерунками з вузьких ламаних ліній-зигзагів «кривульок», «баточок» та ромбиків «очок», які рівномірно чергуються між собою у певній послідовності. Ці ж мотиви творять також «забори» у вигляді провідних тридільних широких смуг, розташованих на вузьких поперечних кінцях переміток. Завдяки темно-сірому фону з гладкою поверхнею та контрастними за тоном білими смугами такі дрібноузорні рельєфні ділянки значно виразніше виділяються на ньому. Цьому сприяє також неоднакове заломлення світла й тіні, які збагачують графічний зигзагоподібний чи ромбічний рисунок (створений перебором «під дошку») ефектами вишуканої тональної градації та фактурної пластики.

⁸ ПМА, зібрані впродовж 23.05—3.06.2007 року в названих селах під час обстеження церков, історико-краєзнавчих музеїв і музейних кімнат при школах, бібліотеках та від місцевих респондентів.

Чергуванням рапортних ширших смуг та вузьких стрічок у тій чи іншій послідовності досягали ритмічності по вертикалі та варіативності композицій (с. Погорілівка Заставнівського р-ну)⁹. Подібна орнаментация переміток типова й для сусідніх осередків Північної Буковини (УЦНК КН-8948).

Усі варіанти такого типу композицій характерні зміною співвідношень нейтрального гладкого, зазвичай децю темнішого фону та світліших дрібнозористих ділянок. Традиційним є зосередження основних масивніших площин декору симетрично на обидвох вужчих кінцях. Деколи поперечні краї охарактеризованих бурунчукових переміток завершені ще й різнокольоровою мережкою «шабак», або «корункою», зв'язаною гачком (з ниток двох-трьох, іноді чотирьох кольорів). Додатковий акцент декору творять вузькі поліхромні гладкі чи узороткані смуги (у вигляді поодинокі розташованих ромбиків декількох кольорів). Іноді бурунчукові буковинські перемітки, як і сорочки, пояси, обгортки, кептарі й кожухи оздоблювали ще вишивкою (не лише кольоровими нитками, а й бісером та лелітками «цятками») (УЦНК КН-13102; ЧМНАП ОВД-1472), що виділяло їх серед однотипних виробів, насамперед гуцульських і покутських [11, с. 546—547; 12, с. 988—989] (іл. 5, 6, 7).

Другий тип композицій бурунчукових переміток схожий з охарактеризованими передусім тридільною поперечносмугастою схемою розташування дрібних білих стрічок на бежевому тлі у центральній площині та виділенням бічних країв. Своєрідним модулем для формування центральної площини теж послужив мініатюрний ромбик, який розміщений за схемою скісної сітки.

Однак у «заборах» таких переміток доміантними виступають не білі, а бежеві (три чи п'ять) смуги, на яких вільно укладені білі поодинокі крупніші фігури — ромби та перехрестя, що позмінно повторюються (УЦНК КН-13101). Вони теж утворені схожими дрібними ромбиками витканими технікою «вибору». Іноді такі доміантні взористі смуги сформовані вазами чи деревцями, які асоціюються з трисвічниками (УЦНК КН-13026) (іл. 8). Особливістю цих, як і багатьох інших буковинських переміток є те, що темніший (бежевий, сірувато-вохристий) фон ство-

Іл. 8. Намітка «рушник» (фрагмент). Лляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Початок ХХ ст., с. Великий Кучурів Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. УЦНК КН-13026

рений тоненькою бурунчуковою павутиноподібною пряжею (в основі та пітканні). Натомість для дрібнозористих смуг, як і поодинокі розташованих по фоні більших орнаментальних мотивів, застосовували децю товстішу блискучу (мерсеризовану) білу бавовняну пряжу. При техніці перебору «під дошку» та «вибору» візерунок рельєфно виступав над гладкою поверхнею тла. Поєднання бавовняної, з ледь помітним полиском, та матової бурунчукової пряжі неоднакової тональності допомагало відтіненню форм білих мотивів на темнішому фоні й покращенню візуального сприйняття всієї композиції.

Такі зближені, тонально згармонізовані барви поперечносмугастих композицій наміток іноді ледь порушуються введенням тоненьких стрічок у вигляді поодинокі укладених поряд ромбиків контрастного чорного кольору. Ними найчастіше виділяють комплекс з трьох чи п'яти основних смуг перебору, розташованих на обидвох вужчих кінцях переміток. Деколи суцільними безузорними стрічками чи взористими кольоровими смугами акцентували лише найважливіші поперечні кінці виробів. Загалом, на Буковинському Поділлі найбільше побутовали намітки-рушники, вужчі горизонтальні кінці яких оздоблені ще вузькими узоротканими смугами червоного й

⁹ ПМА (Музей історії села Погорілівка).

Іл. 9. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором», вишивка бісером. 1930 рр., с. Ворничани Хотинського р-ну Чернівецької обл. Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1907—1908 рр.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

оранжевого або червоного й жовтого кольорів [13, с. 151—152]. Чорною стрічкою декорували в основному вдовині перемітки [7, с. 79].

Третій тип композиції переміток («рушників») складають ті, в яких основне дрібновізерункове полотно сформоване білими дрібненькими ромбиками, щільно укладеними за схемою скісної сітки. Натомість декор обидвох вужчих кінців перемітки творять дві широкі золотисті смуги-«забори», на яких вільно розташовано по чотири великі білі восьмипелюсткові розети. Ці мотиви виконані технікою «вибору» і завдяки різниці тону й фактури їхня форма графічно чітко виділяється на темнішому фоні.

Розмежовують та обрамляють їх тридільні групи вузьких ромбовидних стрічок «розводів», додатково обрамлених вишивкою бісером червоного, синього та зеленого кольорів. У ширшій центральній — такі мініатюрні намистинки творили зигзагоподібну лінію «кривульку». А в бокових тоненьких стрічках бісеринки розташовані по центру кожного з ромбиків, укладених поряд, і мають вигляд дрібненьких, контрастних до тла, цятчок, як акцентів орнаменту.

Зовні «забори» завершені поверхниціями у вигляді вузьких золотистих стрічок. На їхньому тлі містяться фрагменти мотивів, споріднених з тими, що формують основні смуги орнаменту. Вони гармонійно узгоджені й доповнюють та підтримують їх (с. Ворничани Хотинського р-ну) (іл. 9).

Загалом, при такій пастельній тонально згармонізованій гамі яскраві бісерні оздоби, контрастні до білого дрібноузорного тла (синього, червоного, зеленого, вишневого) кольорів і золотистих площин фону, вносили певну дзвінкість у сприйняття всієї композиції наміток-«рушників».

Варіантом цього типу є композиції переміток, дрібновізерункові смуги яких створені мініатюрними ромбиками, вписаними один в одній, і трикутничками, що заповнюють вільні проміжки при їхніх краях. Такі білі рельєфні взористі смуги рівномірно повторюються на бежевому фоні.

Певною протиположністю до них є три чи п'ять дводільних смуг з поверхниціями, симетрично розташованих на обидвох вужчих кінцях виробу. Вони утворені дещо крупнішими мотивами ромбів концентричної будови й розділені між собою більшими проміжками бежевого фону. Посередині на ньому розміщено тридільні стрічки перебору, контрастних чорного та червоного кольорів. Вони створені аналогічними мотивами ромбів, які активніше виділяються завдяки насиченості цих барв.

Їх доповнюють і підтримують вузькі, вишиті бісером, різнокольорові стрічки. Одна з них розділяє спарені основні дрібнозористі білі смуги. Аналогічні поодинокі, вишиті бісером стрічки відділяють також ці широкі смуги від вужчих «поверхниць». Крім цього, такі ж стрічки з бісером обрамляють крайні (верхню та нижню) узороткані червоні та чорні смуги, які виконують функцію поверхниць. Отже, вони увиразнюють ритміку смуг різної ширини по вертикалі, акцентують увагу на найважливіших площинах декору і збагачують загальний художній лад переміток (с. Самушин, Погорілівка, Василів, Брідок, Веренчанка, Мосорівка Заставнівського, Ворничани, Колінківці, Ставчани, Перебиківці Хотинського р-нів)¹⁰.

Четвертий тип бурунчукових буковинських переміток характерний застосуванням більшої кіль-

¹⁰ ПМА, зібрані під час мистецтвознавчої експедиції 2007 року в названі села.

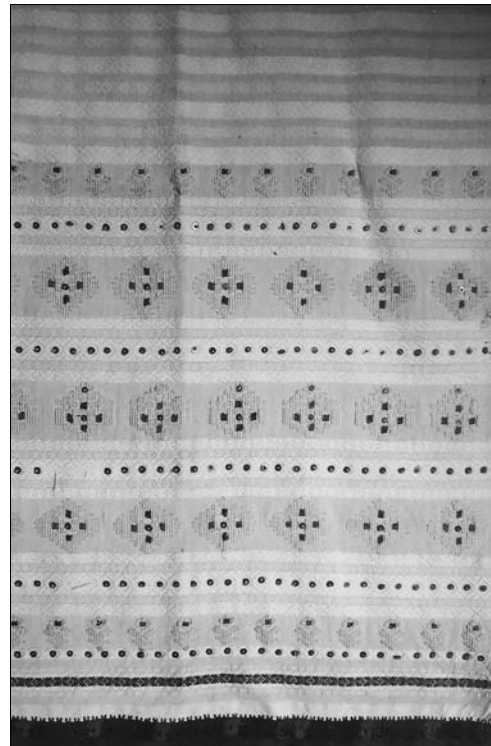
кості виразних за конфігурацією геометричних і стилізовано-рослинних мотивів у «заборах» та ширшою палітрою теплих кольорів. У них основна площина виробу теж густо заповнена двома смугами, не однаковими за шириною і мотивами. Біла, дещо ширша (1 см), створена крупнішими ромбиками, що розділені симетрично укладеними гострими кутами до середини трикутниками. Натомість вузла (0,6 см) жовтувата — сформована маленькими ромбиками, розмежованими перехрестям. Такі дрібно-візерункові смужки з однаковим інтервалом монотонно чергуються по горизонталі на бежевому фоні (рапорт складає 3 см).

Певною протиположністю до центральної дрібнозористої площини є ошатні за декором «забори». Вони найчастіше створені трьома основними смугами. На бежевому тлі поодинокі розташовані більші (3—4 см) й чіткіші за абрисами геометричні мотиви — жовті ромби, розети й хрещаті фігури найрізноманітніші за силуетом і внутрішньою розробкою форм виткані технікою «вибору». У процесі еволюції, ускладнення й збагачення таких мотивів, з'являються ромби із вписаними в них розквітлим хрестом та ромби, завершені вверху хрестиками «трисвічники», «дзвінички», які деколи набувають вигляду антропоморфних фігур з піднятими догори руками. Поширені також S-подібні мотиви й вазони (іл. 10, 11).

За такою ж схемою розташовані й стилізовано-рослинні мотиви квітів, схожих на ромашку, які іноді виступають у поєднанні з листочками, пуп'янками та іншими елементами. Часом вони мають вигляд розлогого і вишуканого за абрисами вазона в найрізноманітнішій інтерпретації (сс. Самушин, Чуньків, Брідок, Веренчанка, Мосорівка, Погорілівка Заставнівського р-ну)¹¹ (іл. 12).

Чіткості й ошатності декору основних площин «забору» теж досягнуто тим, що по центру провідних жовтих мотивів (ромби, розети чи квітки) містяться контрастні до них сині, зелені, червоні, вишневі чи фіолетові мініатюрні квадратики або хрестики вишиті бісером, іноді окремі з них виділені лелітками. Вони не лише увиразнюють форму цих геометричних чи стилізовано-рослинних мотивів, а й виконують функцію акценту композиції.

¹¹ ПМА зібрані під час мистецтвознавчої експедиції 2007 р. в сс. Самушин, Чуньків, Брідок, Веренчанка, Мосорівка, Погорілівка Заставнівського р-ну.

Іл. 10. Намітка «рушник» (фрагмент). Лляна і бавовняна пряжа, ткання — «перебором» і «вибором», вишивка бісером і лелітками. Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Іл. 11. Намітка «рушник» (фрагмент). Лляна і бавовняна пряжа, ткання — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Поверхніцями охарактеризованих «заборів» є невеликі (2—2,2 см), теж жовтого кольору, поодинокі розети, хрещаті фігури чи вазони. Вони з певним інтервалом повторюються на бежевому тлі смуги. Такі поверхніці бувають ідентичними або дещо відмінними за колоритом. Іноді нижня поверхніця

Іл. 12. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором», вишивка бісером і лелітками. Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

вирішена в значно активніших за силою звучання сполуках кількох контрастних до тла барв. Для цього найчастіше застосовували вишневий або фіолетовий, темно-синій та зелений кольори. Така інтенсивна за насиченістю тону різнобарвна нижня поверхниця значно чіткіше виділялася від фону, ніж верхня — ясно-жовта. У деяких варіантах цього типу композицій обидві поверхниці були однаковими — поліхромними. Вони візуально замикали композицію забору в одне ціле.

Часом поверхниці відрізнялися одна від одної формою мотивів, а деколи й шириною смуг. Наприклад, у нижній розташовані тотожні жовті восьмипелюсткові розети (1,8—2 см висотою). Середина кожного з цих мотивів додатково акцентована позмінним чергуванням декількох контрастних — вишневим, зеленим, синім чи іншими кольорами. Натомість верхня поверхниця утворена двома жовтими, не однаковими за формою, мотивами вазона чи спарених (вертикально розташованих) ромбів, які чергуються в смузі (2,5 см шириною). За силуетом вони певним чином споріднені з мотивами основних взористих площин.

Домінантні широкі смуги основного орнаменту та підпорядковані їм вузчі «поверхниці» традиційно розмежовані групами дрібноузорних тридільних стрічок (3—4,5 см шириною) «розводами». Вони аналогічні або схожі за мотивами з тими, які формують центральну площину перемітки. Відмінність іноді полягає в їхніх співвідношеннях. Вони більші за розмірами і характерні деталізованішим розпрацюванням внутрішньої площини ромбів концентричної будови, розташованих поряд, деколи оздоблені ще бісером чи лелітками або за схемою скісної сітки; зигзагів та хрещатих фігур — одинарних, подвійних, потрійних. Такі дрібнозористі смуги (серед яких центральна дещо ширша, порівняно з бічними) перегукуються з тими, що творять основне полотнище перемітки. Рельєфний монохромний світлотіньовий рисунок білого рапортного орнаменту на білому фоні чіткіше виявляється в тих перемітках, у яких на підканні взористих площин використовували товстішу бавовняну пряжу з м'яким оксамитовим полиском.

Застосуванням неоднакових за формою, розмірами та кольорами основних і підпорядкованих їм мотивів, зміною ритміки і співвідношень центральної площини та «заборів» досягнуто значного багатства й різноманітності декору переміток. Одним із важливих засобів досягнення декоративної виразності таких композицій є поєднання нижніх пастельних сполук світлих білого, жовтуватого, бежевого з темнішими і дещо яскравішим жовтим та вкрапленням незначної кількості контрастних до них барв. Ці вкраплення акцентують лише окремі ділянки провідних фігур орнаменту в «заборах» та підкреслюють ритміку в межах смуги чи всієї площини виробу.

Перемітки цього типу поширені як на терені Буковинського Поділля (сс. Брідок, Мосорівка, Погорілівка та ін. Заставнівського р-ну)¹², так і в суміжних з ним ареалах.

П'ятий тип складають бурунчуківі пастельні вохристо-бежеві намітки, центральна площина яких рівномірно заповнена білими поодинокими геометричними мотивами, іноді дрібними ромбиками розкиданими за схемою скісної сітки (УЦНК КН-8173). До найпоширеніших належать невеликі хрещаті фігури, усі чотири вершини яких увінчані мініатюрними ромбиками (с. Великий Кучурів Ста-

¹² ПМА, зібрані під час мистецтвознавчої експедиції 2007 року в сс. Брідок, Мосорівка й Погорілівка.

рожинецького р-ну) (УЦНК КН-47). За цим же композиційним принципом іноді укладені були й інші, зокрема ромбоподібні, мотиви концентричної будови, обрамлені по периметру заокругленими до середини гачками (іл. 13). Такі, й подібні з названими, геометричні фігури найбільше поширені у вишивці та килимарстві Буковини. Їхні вершини теж увінчані невеликими ромбиками. Вони схожі ще й тим, що в обидвох варіантах світлі білі мотиви виткані технікою «вибору», внаслідок чого рельєфно виділяються на темнішому гладкому й нейтральному вохристо-бежевому тлі. Завдяки тональній різниці форма мотивів має чіткі абрис, їхня величина теж вдало зрівноважена з фоном.

Вужчі кінці наміток традиційно замикає група поперечних смуг. Вони схожі за три-, п'ятидільною схемою розташування провідних і підпорядкованих їм стрічок. Центральна з них теж утворена білими поодинокими ромбиками, які іноді чергуються по горизонталі з хрещатими мотивами на однотонному бежевому тлі. Обабіч — симетрично містяться поодинокі чи потрійні білі дрібноузорні стрічки, сформовані сіткою мініатюрних ромбиків, витканих технікою перебору. Усі компоненти декору зрівноважені за величиною, узгоджені за абрисами та згармонізовані за сполуками теплих пастельних барв, що сприяє уникненню одноманітності композиції.

Шостий тип — це поперечносмугасті композиції бурунчукових переміток з активнішими за колоритом поліхромними «заборами». За три-, іноді п'ятидільними схемами розподілу мотивів вони подібні до виробів у зближених за тоном пастельних барвах. При тотожній за колоритом і ритмікою дрібноузорній центральній площині у них найбільше відмінностей простежується у крупніших, вибагливих конфігураціях основних геометричних і стилізовано-рослинних мотивів орнаменту «заборів», та в контрастних сполуках. Серед найпоширеніших є ромби, хрести, розети, S-подібні мотиви, вазони, підсвічники, антропоморфні й орнітоморфні фігури. Завдяки більшій чи меншій насиченості жовтого, оранжевого, вишневого, синього або зеленого кольорів означені мотиви з різним ступенем інтенсивності виділяються на нейтральному білому, вохристому чи бежевому фоні.

Як правило, основу домінантних площин орнаменту творив один виразний, складний за силуетом

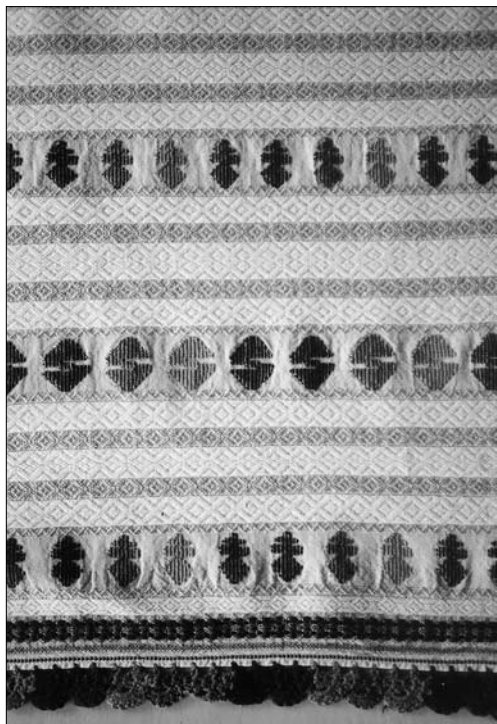
Іл. 13. Тодоренчук П.О. Намітка «рушник» (фрагмент). Лляна і бавовняна пряжа, тканина — «перебором» і «вибором», с. Снячів Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. 1912 р. УЦНК КН-8632

том, мотив (ромб, розета, вазон та ін.). При три-, п'ятидільному розташуванні смуг характерним є ритм позмінного чергування ясніших (жовтої, оранжевої або червоної) і темніших (синьої, фіолетової, зеленої) фігур. Внаслідок того, що послідовність укладу мотивів цих барв децю зміщена в сусідній смузі (над яснішою укладено темнішу фігуру, і навпаки) урізноманітнюється темпоритм композиції. Завдяки цьому композиційному прийому створюється також враження, що в загальній площині «забору» названі мотиви упорядковані за схемою скісної сітки.

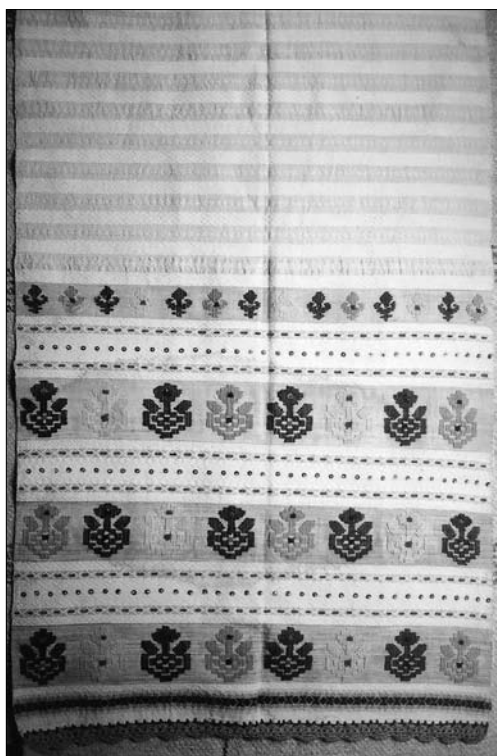
Вишукані за силуетом й ускладнені за внутрішньою розробкою форми вазонів, трисвічників орнітоморфних чи антропоморфних фігур додатково акцентуються ще елементами (квадратиками та ін.) контрастних барв. За таким самим принципом створені й «поверхниці» переміткових заборів (сс. Самушин, Погорілівка) (іл. 14, 15).

Іноді крім таких поліхромних крупніших мотивів яскравішим жовтим кольором виділені й вузькі дрібнозористі стрічки, заповнені ромбиками. Вони розділяють групи основних орнаментальних площин і підкреслюють ритміку в «заборах». Як і в домінантних мотивах (вазонах, трисвічниках), у цих стрічках акценти деколи досягаються маленькими мотивами (ромбиками-«очка», «вічка», або прямокутниками-«стовпчики»), створеними технікою вишивки із залученням кольорових намистин бісеру чи леліток.

Забори буковинських переміток цього типу інколи сформовані не однорідними, а різними за фор-

Іл. 14. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

Іл. 15. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором», вишивка бісером і лелітками. Початок XX ст., с. Самушин Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Музей. Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

мою і величиною мотивами. Наприклад, при тридільній композиційній схемі центральна взориста площина деколи заповнена укладеними з певним інтервалом ромбиками різних кольорів (оранжевий, синій, зелений). У двох інших (симетрично розміщених обабіч неї) на такій же відстані розташовані більші S-подібні різнокольорові мотиви. На певній віддалі від них традиційно завершували забір значно вужчі «поверхниці», створені мініатюрними поліхромними хрестиками.

Часом основу «заборів» переміток складають смуги з провідними S-подібними мотивами кількох барв. Інші, не менш важливі з огляду декоративності, смуги утворені «дзвіничками» (ромбик увінчаний зверху хрестиком). Чіткої ритмічності в межах кожної смуги і всієї взористої площини перемітки досягнуто тим, що застосовано принцип групування трьох темніших (вишнева, синя, зелена) фігур, які чергуються з однією світлішою (оранжева або жовта). Вони урівноважують ритм в межах смуги та вносять емоційну напругу в загальне сприйняття композиції виробу.

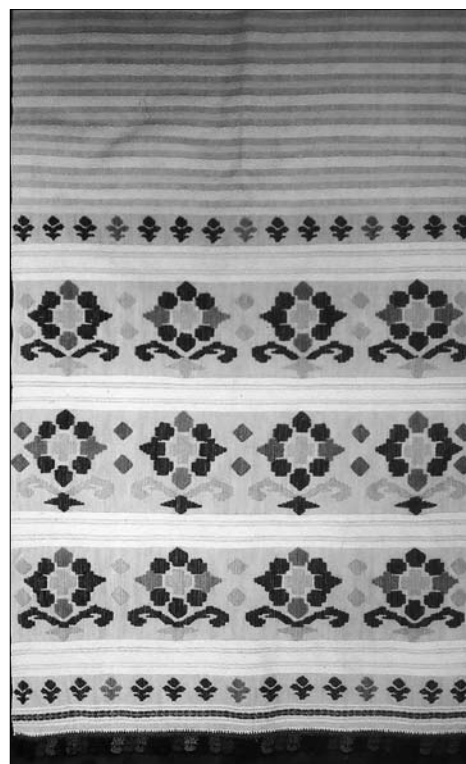
Чи не найбільшу винахідливість у розробці кольорової гами переміткових заборів досягнуто в тих композиціях, які створені ускладненими за конфігурацією квітковими (вазонковими) мотивами. Найчастіше усі три домінуючі взористі смуги та їхні «поверхниці» заповнені однаковими за формою мотивами, розташованими поряд на нейтральному білому, вохристо-золотистому чи бежевому фоні.

У колористиці квіток, листочків і пуп'янків вдало поєднано чергування насичених холодних відтінків темних (синьої, зеленої, вишневої) зі світлими — яскравою (жовтою чи оранжевою) теплими барвами. Зокрема в одній смузі ясна (жовта або оранжева) квітка повторювалася з однією або двома-трьома темнішими (синьою, фіолетовою чи вишневою). Характерно, що в бокових поздовжніх чи поперечних смугах містяться однакові за тональною ритмікою мотиви. Натомість у центральній — послідовність чергування мотивів названих кольорів дещо зміщена. Завдяки цьому немає одноманітності декору переміток і досягнуто варіативності композиції (сс. Мосорівка, Погорілівка) (іл. 16, 17, 18, 19).

В інших варіантах цього типу композицій буквинських переміток окресленого ареалу для досягнення більшої чіткості форми мотивів рослинно-

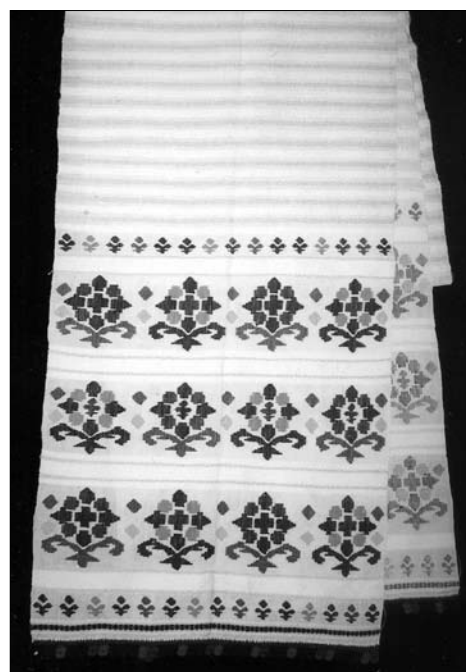
Іл. 16. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПІМА за 2007 р.

Іл. 18. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПІМА за 2007 р.

Іл. 17. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПІМА за 2007 р.

Іл. 19. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором», в'язання. Поч. XX ст., с. Погорілівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Музей історії села. Фото О. Никорак. ПІМА за 2007 р.

Іл. 20. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Димитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

геометризованого орнаменту поєднували кілька контрастних і зближених за тоном кольорів. Наприклад, якщо середину квітки (у вигляді більшого хрестика) заповнювали найсвітлішим жовтим кольором, то чотири пелюстки (схожі хрестики менших розмірів) були вишневі. Натомість між ними попарно на перехрест (вертикально або горизонтально) розміщені сині та зелені хрестики. Прикметною ознакою декору таких виробів є те, що в бокових основних смугах укладені ідентичні за кольоровою розробкою смуги. Однак у центральній — зміщено місце розташування синіх і зелених листочків. При такій деталізованій розробці форми восьмипелюсткової квітки більшою лаконічністю силуету виділяються симетрично укладені знизу, заокруглені до середини, листки. У центральній смузі вони жовті, а в бічних — вишневі. Завдяки такому композиційному прийому цільніше сприймаються не лише окремі мотиви тієї чи іншої смуги, а й уся заборова частина перемітки (іл. 20).

Застосуванням щораз інших сполук кольорів теплої і холодної гами та зміною послідовності їхнього

розташування у вазонах досягнуто багатства й різноманітності композицій. Як доповнення цим провідним фігурам служили невеликі ромбики, чи мініатюрні вазонкові жовті або голубі мотиви (аналогічні з тими, які формують «поверхниці»), що вільно розташовані між основними квітковими фігурами й урівноважують їх.

Чи не найдосконалішими за декором є поліхромні бурунчюкові перемітки, основу яких складають замкнуті вазонкові композиції на вузьких поперечних кінцях виробів. Домінантними в них є, схожі за абрисами, стилізовані квіти, букети, вітки, розети, ромби в найрізноманітнішій інтерпретації. Найчастіше на нейтральній площині фону (шириною 45 см і висотою 50—55 см) за схемою прямої сітки розташовано чотири ідентичні, ускладнені за конфігурацією вазони (іл. 21).

З охарактеризованими раніше типами бурунчюкових переміток вони споріднені в основному тим, що центральна рапортна площина виробів, створена поперечними дрібноузорними стрічками з менших ромбиків, зигзагів, S — подібних мотивів та хрестиків. Площини заборів з великими вазонковими мотивами теж завершені зверху і знизу «поверхницями», утвореними з менших поодинокі укладених різнокольорових розет, які візуально замикають композицію.

Загалом, на противагу статичній, дрібнорапортній поперечносмугастій композиції головної площини виробу, декор «заборів» виділяється своєю масивністю й динамічністю. Він характерний зіставленням різномасштабних мотивів, багатоманітністю трактування їхніх форм та широкою палітрою поліхромних сполук. Типовими є поєднання домінантних голубого і жовтого з незначним вкрапленням вишневого, синього й темно-зеленого кольорів. Вазони зазвичай видовжені вертикально і рух мотивів традиційно спрямований знизу вгору — до центру перемітки. Крім цього крупніші стилізовано-рослинні мотиви «заборів» значно вільніше розташовані на однотонному сіруватому, вохристо-золотистому чи бежевому фоні. Йому відведено значно більше місця, ніж у центральній дрібноузористій площині. Аналоги декору таких наміток «марамэ» і «нэфрамэ» знаходимо у молдаван [18, с. 76—79; 19, с. 102—103], румунів [20, с. 59, 61, 62, 63, 73; 21; табл. с. 57—79, 202—204, 362].

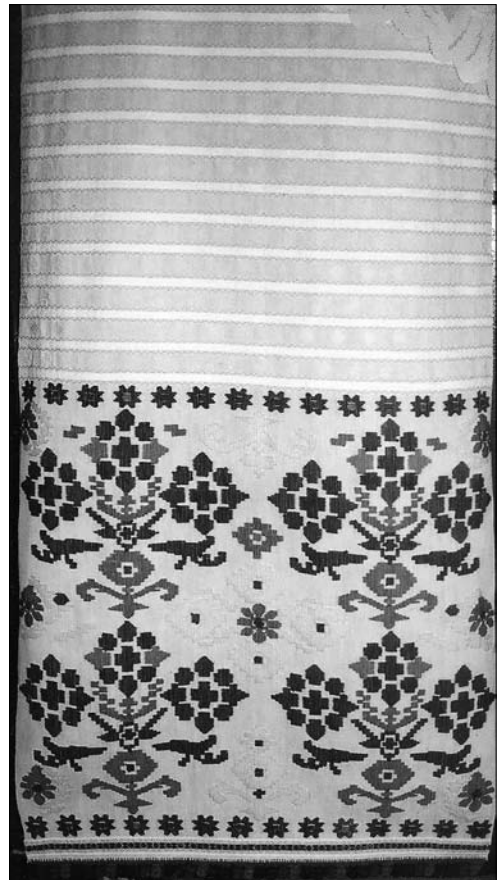
Проаналізовані бурунчукові перемітки з поліхромним вазонковим декором демонструють невичерпну фантазію й бездоганний естетичний смак творців. Забори таких переміток позначені оригінальністю орнаментальних композицій і вишуканою колористичною гармонією.

До **сьомого типу** зараховуємо білосніжні ахроматичні перемітки, в обидвох кінцях яких розташовані основні рослинні й зооморфні візерунки, а геометричні — найчастіше доповнюють і підтримують їх. Вони теж позначені високими художніми якостями.

Так, основу композиції заборів перемітки (висотою 69 см) з Кіцманського р-ну (УЦНК КН-15453) складають дві домінуючі ідентичні за мотивами і схемою групування вертикальні взористі площини. Вони створені двома спорідненими, але не тотожними, позмінно повторюваними, вибагливими за силуетом, фігурками фантастичних птахів. Одна з них заповнена двома парними, більшими за розмірами, симетрично повернутими до середини птахами з піднятими доверху крилами та опущеними до низу хвостами. Вузькою графічною лінією ці фігури умовно вписані в прямокутник, бічні зовнішні сторони якого завершені зубчастим краєм, а від центру нижньої площини симетрично розходяться скісні відростки. Вгорі, над головою птахів, зображено менший, видовжений горизонтально прямокутник із вписаним у нього ромбиком. Обабіч цього прямокутника відходять чотири ромбики, об'єднані горизонтальною лінією по центру, які в сукупності нагадують галузку.

Інша, суміжна вертикальна, взориста ділянка містить зображення чотирьох різномасштабних пташок, розташованих у два яруси. Знизу укладено дві однакові за формою і розмірами, повернуті до центру, трохи більші пташки з розпростертими крилами. Вони опираються на аналогічну з охарактеризованою рівну прямокутну площину, теж завершену скісними відростками. Вище них зображено двох маленьких пташенят, які сидять на шестиграннику, заповненому трилисниками. Ці фігури асоціюються з формою овального яйця, з якого немовби вилупилися пташенята (іл. 22).

Між такими вишуканими за конфігурацією орнітоморфними фігурами, а також обабіч них, симетрично укладені менш вибагливі за силуетом поодинокі геометричні мотиви розет і перехресть, які чергуються по вертикалі. Вони доповнюють основні фігури

Іл. 21. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Кінець XIX — початок XX ст., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Церква св. вел. Дмитрія (1887 р.). Фото О. Никорак. ПМА за 2007 р.

птахів, децю зрівноважують і об'єднують площину «забору» в цілісну замкнуту композицію.

Цьому сприяють також вузькі поперечні смуги геометричного орнаменту, обрамлені дрібноузорними обмітками. Верхня з них сформована чергуванням ромбів і чотирипелюсткових розет із східчастими прямокутними контурами. Вона умовно відмежовує насичений за декором «забір», в якому домінують орнітоморфні фігури, від центральної рапортної дрібнозористої площини. Інша горизонтальна смуга, утворена монотонно повторюваними восьмипелюстковими розетами, завершує нижній край. Це більшої викінченості виробу додають китиці у вигляді вільно звислих ниток основи. Однотонний сріблясто-сірий фон об'єднує, відтіняє і підсилює звучання домінуючого білого декору, сприяє цілісності сприйняття всієї композиції намітки.

Варіантом охарактеризованого типу є намітки зі схожими за схемою розташування, однак децю від-

Іл. 22. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Початок ХХ ст., Кіцманський р-н Чернівецької обл. УЦНК КН-15453

мінними за формою мотивами. У них площина забору створена двома основними ширшими вертикальними смугами, сформованими п'ятьма поодинокими, укладеними один над одним вазонами. Вони осібно розташовані вертикально й обрамлені обабіч суцільними галузками (з трьох скісних діагональних відростків), розмежованими поодинокими, спрямованими назовні, завитками, які позмінно чергуються з певним зміщенням по вертикалі відносно центрального стержня. Такий композиційний прийом додає динамізму не лише цій основній орнаментальній площині, а й усій композиції виробу (іл. 23).

Чи не найважливішим, як доповнення, компонентом декору перемітки є вузькі горизонтальні смуги, симетрично розташовані вище і нижче вазонкових мотивів. Вони сформовані невеликими фігурками стилізованих пташок з піднятими догори крилами, зображеними в профіль, які спрямовані в один бік (вправо). Повторюючись на однаковій відстані, вони формують монотонну ритміку по горизонталі та підтримують динаміку основних взористих смуг заборів перемітки. Зорво вони також об'єднують усі складові декору в одне ціле.

Іл. 23. Намітка «рушник» (фрагмент). Ляна і бавовняна пряжа, тканиня — «перебором» і «вибором». Середина ХХ ст., с. Великий Кучурів Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. УЦНК КН-539

Вище цієї основної площини орнаменту, з певним інтервалом, розташована ще тридільна взориста група смуг, які забезпечують поступовий перехід від насичених за декором бокових площин «забору» до нейтрального дрібновізерункового центрального полотнища намітки (с. Великий Кучурів Сторожинецького р-ну) (УЦНК КН-539).

Середня площина такої групи смуг містить поодинокі, вільно розташовані білі округлої форми розети, посеред яких укладені скісні перехрестя. На відміну від статичних мотивів цієї смуги, бокові — дещо динамічніші, вони мають горизонтально спрямовані вправо вітки, утворені мініатюрними, заокругленими назовні, листочками, що відходять від центральної вісі. Ці галузки вносять певний ліризм і милозвучність у сприйняття декору всієї тридільної групи смуг та загальної композиції виробу.

Спостерігається спорідненість основних і підпорядкованих їм мотивів за формою, зокрема силуетом у вигляді прямокутних уступів, зумовлених технікою «вибору». Завдяки застосуванню товстіших ниток білого бавовняного піткання, для виведення й увиразнення форми мотивів, ця техніка давала змо-

гу створювати рельєфну рубчасту фактуру. Внаслідок цих чинників усі мотиви орнаменту чітко виділяються на гладкому нейтральному, сірувато-бежевому фоні полотняного переплетення.

Інший варіант складають не менш оригінальні ахроматичні намітки із замкнутими квітковими композиціями. Забори таких виробів мають вигляд розлогих вазонів, розмаїтих за формою та розташуванням. Центральний мотив виступає у вигляді ромба із вписаними в нього трьома розетами та усіченою вершиною, що асоціюється з посудиною (гличиком). У верхній його частині вміщено половину розети-квітки, з середини якої умовно проростає стовбур. Справа і зліва від нього та зверху симетрично закомпоновані аналогічні за величиною й силуетом восьмипелюсткові розети. Бічні та нижня вершини ромба заповнені великими схожими восьмипелюстковими розетами із вписаними в них мініатюрними ромбиками. Над ними укладені стилізовані фігури пташок, повернуті голівками до середини вершини (с. Снячів Старожинецького р-ну Чернівецької обл.), (УЦНК КН-8656).

Вільні проміжки тла між цими основними стилізовано-рослинними й орнітоморфними мотивами заповнені меншими, не однаковими за величиною та формою, ромбиками концентричної будови. Центральний ромб завершений зовні гачкоподібними завитками різної величини тощо. Вони доповнюють провідні мотиви, досягають цілісності композиції (іл. 24).

Своєрідним контрастом до центральної, найбільшої площини намітки, заповненої вазоном, є дрібнозористі вузькі тридільні смуги, які обрамляють їх по периметру. Біля бічних поздовжніх країв симетрично укладені поряд один над одним невеликі ромбики, завершені зовні гачкоподібними відростками. Вони створюють суцільний геометричний орнамент, обабіч якого розташовані поряд мініатюрні ромбики-поверхніці, та акцентують увагу на основних і другорядних компонентах декору виробу.

Зверху і знизу вазона розміщено вужчі тридільні смуги. Середня, дещо ширша з них, створена невеликими чотирипелюстковими розетами, які чергуються з двома скісними лініями. Вони формують монотонну ритміку по горизонталі. Поверхниціями цієї зористої смуги є укладені поряд поодинокі ромбики, ідентичні тим, які обрамляють вертикальні стрічки ромбів з гачкоподібними завитками.

Іл. 24. Намітка «нафрама». Лляна і бавовняна пряжа, ткання — «перебором» і «вибором». Початок XX ст., с. Снячів Старожинецького р-ну Чернівецької обл. УЦНК КН-8656

У сукупності вони створюють ошатне орнаментальне обрамлення по периметру смуги з розетами, яке увиразнює основну композицію вазона. Вище забору, в напрямку до середини намітки, позмінно чергуються охарактеризовані смуги з гачкоподібними ромбами та розетами, які формують розмірену ритміку по вертикалі й забезпечують плавний перехід до менш насиченої дрібноузорної центральної площини намітки.

За схемами розташування і формою мотивів такі вазонкові композиції були поширені в килимах, вишитих сорочках, тканих горботках, писанках, шкіряних кептарях, кожухах і в багатьох традиційних виробках Буковинського Поділля та інших теренів України. Певні аналогії декору цього типу композицій бурунчукових наміток окресленого ареалу можна простежити також з узоротканими кралевецькими та вишитими рушниками Наддніпрянщини.

Висновки. Дослідження бурунчукових наміток Буковинського Поділля показало, що вони характерні низкою локальних художніх ознак декору. На

відміну від однотипних виробів Гуцульщини, Покуття та інших теренів Поділля (з безузорним центральним полотнищем і домінантними орнаментальними смугами «заборами», зосередженими на вужчих поперечних кінцях) у буковинських намітках середня площа щільно заповнена дрібнозористими стрічками чи вільно розташованими окремими мотивами. Особливість оздоблення цих заборів (які завершують вужчі кінці виробів) окресленого ареалу полягає у застосуванні не лише геометричних та геометризовано-рослинних мотивів — ромбів, розет, хрещатих фігур (типових для більшості західноукраїнських наміток), а й вазонів, S-подібних, орнітоморфних (птахів) та антропоморфних мотивів (характерних лише для Буковини). Вони лаконічні за силуетом, масивніші і вільніше розміщені на площині «заборів» та займають більше місця, ніж групи орнаментальних смуг в однотипних виробках Гуцульщини, Покуття та інших осередків Західного Поділля (зокрема сусідніх Залицького та Борщівського районів).

Для основних площин орнаменту «завиваних рушників» Буковинського Поділля характерні багатоманітність форм мотивів різного масштабу, поліваріативність схем їхнього поєднання між собою та гармонія кольорових сполук. Крім найпоширеніших стрічкових композицій типові й такі, що сформовані вертикально спрямованими вазонами, укладеними за схемами дзеркальної симетрії або прямої чи скісної сітки. Деколи вони доповнені ще й поодинокими чи парними фігурками птахів, найчастіше з розпростертими крилами. Іноді трапляються й антропоморфні мотиви. Вони були не лише ахроматичними чи монохромними, а найчастіше — поліхромними. Зближені пастельні барви цих домінантних компонентів декору додавали виробам ніжності. Натомість тотожні мотиви, сформовані насиченими, інколи контрастними, зіставленнями кольорів творили емоційну напругу сприйняття декору наміток. Внаслідок такого композиційного прийому мотиви орнаменту світлих тонів майже зливаються з однотонним білим чи дрібнозористим тлом, утвореним поєднанням ясних білосніжно-жовтуватих, сірувато-вохристих барв. Значно ефектніше вирізнялися на нейтральному тлі ідентичні за формою вазони яскравих кольорів теплої і холодної гами.

Результати вивчення бурунчукових наміток Буковинського Поділля важливі для популяризації осо-

бливостей їхнього оздоблення, що може послужити потужним імпульсом для творчої практики митців. У сучасних процесах прискорених темпів глобалізації відзначені риси мистецької своєрідності декору творів цього локального ареалу є також одними з маркерів етнічної ідентичності.

Список скорочень.

ІН НАУ — Інститут народознавства Національної академії наук України

ПМА — Польові матеріали автора

УЦНК — Український центр національної культури. Музей Івана Гончара.

1. Кольбенгаєр Е. *Взори промыслу на Буковині* (в період з 1902 по 1912 роки). Упор. Василь та Олекса Грібка. Чернівці: Колір-друк, 2008. 100 с.: 67 табл.
2. Кайндль Р.Ф. *Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази*. Чернівці, 2000. 208 с.
3. Матейко К.І. *Український народний одяг*. Київ: Наукова думка, 1977. 224 с.
4. Матейко К.І. *Український народний одяг: Етнографічний словник*. Київ: Наукова думка, 1996. 195 с.
5. Матейко К.І. Головні убори українських селян до поч. ХХ ст. *Народна творчість та етнографія*. 1973. № 3. С. 47—54.
6. Сидорович С.Й. *Художня тканина західних областей УРСР*. Київ, 1979.
7. Костишина М.В. *Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність*. Чернівці: Рута, 1996. 191 с.
8. Білан М.С., Стельмащук Г.Г. *Український стрій*. Львів: Фенікс, 2000. 328 с.
9. Стельмащук Г.Г. *Традиційні головні убори*. Львів: Априорі, 2013. 273 с.
10. Косміна О.Ю. *Традиційне вбрання українців: у 2-х т. Т. 1. Лісостеп. Степ*. Київ: Балтія-Друк, 2008. 160 с.
11. Федорчук О.С. Бісер у декорі народного одягу буковинців (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій 2007—2008 рр.). *Народознавчі зошити*. 2008. № 5—6. С. 540—551.
12. Федорчук О. Бісерний декор народного одягу Буковини першої половини ХХ ст. *Народознавчі зошити*. 2014. № 5. С. 984—997.
13. Кожолянко Я.І. *Буковинський традиційний одяг*. Чернівці; Саскатун: Буковина, 1994. 260 с.
14. Кожолянко Г.К. *Етнографія Буковини: у 3-х т. Т. 1*. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 378 с.: іл.
15. Головацький Я.Ф. *О народной одежде и убранстве русинов, или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии*. Санкт-Петербург: Типографія В. Киршбаума, въ д. Министер. Фин., на Дворц. площ., 1877. 85 с.

16. Вовк Хв. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
17. Воропай О. *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: у 2-х т.* Мюнхен: Українське видавництво, 1966. Т. II. 442 с.: іл.
18. Зеленчук В.С. *Молдавский национальный костюм*. Кишинёв: Тимпул, 1985. 143 с.
19. Постолаки Е.А. *Молдавское народное ткачество*. Кишинёв: Штиинца, 1987. 204 с.
20. *Румынское народное искусство*. Бухарест: Издательство румынского института культурной связи с границей, 1955. 234 с.
21. Tancred Bănăţeanu, Gheorhe Focşa, Emilia Ionescu. *Folk Art in the Rumanian People's Republic. Costumes. Woven Textile. Embroideries*. Bucureşti: State Publishing House for Litterature and the Arts, 1958. 423 p.
- Stelmashchuk, H.H. (2013). *Ukrainian Folk Headdresses* (2nd ed.) Lviv: Apriori [in Ukrainian].
- Kosmina, O.U. (2008). *Traditional Clothing of Ukrainians: in 2 vol. Forest-steppe. Steppe (Vol. 1)*. Kyiv: Baltia-Druk [in Ukrainian].
- Fedorchyk, O.S. (2008). Beads in Folk Clothing Décor of Bukovynians (based on the materials of art expeditions 2007—2008). *The Ethnology Notebooks*, 5—6, 540—551 [in Ukrainian].
- Fedorchyk, O. (2014). Beads Decor of Folk Clothing of Bukovyna of the First Half of the XX Centuries. *The Ethnology Notebooks*, 5, 984—997 [in Ukrainian].
- Kozheliianko, Ia.I. (1994). *Bukovynian Traditional Clothing*. Chernivtsi; Saskatun: Bukovyna [in Ukrainian].
- Kozheliianko, H.K. (1999). *Ethnography of Bukovyna: in 3 vol. (Vol. 1)*. Chernivtsi: Zoloti Lutavry [in Ukrainian].
- Golovatskiy, Ya. (1877). *Golovatsky Ya. On the folk clothes and the decoration of Rusins or Russians in Galicia and Northeast Hungary*. St. Peterburg: Tipografiya V. Kirshbauma, v d. Minister. Fin., na Dvorts. Ploshch [in Russian].
- Vovk, Khv. (1995). *Studies from Ukrainian ethnography and anthropology*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Voropai, O. (1966). *The Costums of Our People. Essays on Ukrainian Ethnography and Folk-lore: in 2 vol. (Vol. II)* [in Ukrainian].
- Zelenchuk, V.S. (1985). *Moldovan national costume*. Chisinau: Timpul [in Russian].
- Postolaki, E. (1987). *Moldovan Folk Weaving (XIX — Early XX cc.)*. Chisinau: Shtiintsa [in Russian].
- (1955). Research team of the Museum of Folk Art of RNR (Eds.) *Romanian folk art*. Bucharest: Izdatelstvo rумынского института kulturnoy svyazi s zagranitsey [in Russian].
- Banateanu Tancred, Focsa Gheorhe, & Ionescu Emilia. (1958). *Folk Art in the Rumanian People's Republic. Costumes. Woven Textile. Embroideries*. Bucureşti: State Publishing House for Litterature and the Arts [in Romanian].

REFERENCES

- Kolbenhaier, E., & Hribka, Vasyl and Oleksa (Eds.). (2008). *Pattern of Craft in Bukovina (in the period from 1902 to 1912)*. Chernivtsi: Kolir-Druk [in Ukrainian].
- Kaindl, R.F. (2000). *Hutsuls: Their Lives, Traditions and Folk Tales*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Mateiko, K.I. (1977). *Ukrainian Folk Clothing*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Mateiko, K.I. (1996). *Ukrainian Folk Clothing: Ethnographic Dictionary*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Mateiko, K.I. (1973). Headwear of Ukrainian Peasants of the Beginning of the XX century. *Folk Art and Ethnography*, 3, 47—54 [in Ukrainian].
- Sydorovych, S. (1979). *Art Fabrics of UkrSSR Western Regions*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Kostyshyna, M.V. (1996). *Ukrainian Folk Costume of Northern Bukovyna. Traditions and Modernity*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Bilan, M. S., Stelmashchuk, H. H. (2000). *Ukrainian Clothing*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].